

Garbis Altınoğlu ile Hikmet Kıvılcımlı ve Olamayan Solculuk üzerine

Posted on 03/02/2017

Osmanlı-Türk toplumunun orijinalitesini kavrama, Marksizmi bu toplumu anlama ve daha da önemli bu anlayış temelinde dönüştürme yolundaki eşsiz çabasına rağmen Kıvılcımlı'nın, yer yer devletin resmi diliyle örtüşecek bir reformizme saplanması ve düzen içi sayılabilecek siyasal çözüm önerilerine varmasının onun trajedisi olduğunu söyleyebiliriz.

Hikmet Kıvılcımlı'nın Saptamaları Işığında Osmanlı ve Türkiye Tarihine Bakışlar kitabının yazarı Garbis Altınoğlu ile Kıvılcımlı'nın teorik mirası, entelektüel kişiliği, sol devrimci mücadele içerisindeki yerini ve tutarsızlıklarını konuştuk. Söz konusu Türkiye sol hareketinin merkezi figürlerinden biri olunca sohbet uzun ve zengin oldu; TKP'den proletarya aydınlarına, Marksizm'den militarizm ve milliyetçilikle malul Türkiye solcularına, Nazım Hikmet'in komünistliği ile küçük burjuva uçarılıklarına dek bir çok meseleyi masaya yatırdık.

Postdergi: Osmanlı ve Türkiye tarihine Hikmet Kıvılcımlı üzerinden bakmak istemenizin nedeni nedir?

Garbis Altınoğlu: Hikmet Kıvılcımlı bir dizi açıdan geç Osmanlı/modern Türkiye devrimci hareketi içinde, sözcüğün gerçek anlamında "özgün" sayılabilecek bir figür. Hepsinden önemli, teori ve tarih alanındaki yoğun çalışmasıyla güçlü bir kafa emeği disiplinine sahip olduğunu kanıtlamış olan Kıvılcımlı, bir ülkede devrim yapabilmek, köklü bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirebilmek için o ülkenin ve toplumun tarihsel evrimini ve özgül niteliklerini anlamamanın vazgeçilmez bir gereklilik olduğu doğru anlayışıyla davranmış ve 22 yılını alıp götürmüş olan uzun cezaevi yaşantısını adeta bir üniversite-ötesi eğitim

yaşantısına dönüştürmüştür. Son derece üretken bir araştırmacı olan bu figürün söylediklerinin yüzde 90'ının yanlış olmuş olması halinde bile bu özelliği ve bu konudaki kararlılığı onu "özgün" kılmaya yeterdi. Bence Kıvılcımlı'nın asıl örnek alınması ve hatta neden olmasın, "taklit edilmesi" gereken en önemli özelliği bu. Osmanlı'nın ve onun bir dizi anlamda devamı olan Türkiye'nin zihinsel tembellikle sakatlanmış olduğunu ve kültürel-entelektüel açıdan çorak sayılabilecek bir tarihe sahip olduğunu, dolayısıyla bu toplumun bağrından çıkmış olan devrimci hareketin de bu mirasın yoğun etkisi altında biçimlendiğini göz önüne aldığımızda Kıvılcımlı'nın bu çabasının değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Sözlerinizden çıkardığım Hikmet Kıvılcımlı'nun çok yönlü bir ilgi yelpazesine sahip olmakla birlikte bu 'ilgiyi' ideolojik ve siyasi açıdan Marksizm temelinde özgüleştiremediğidir. Böyle bir sonuç çıkarılabilir mi?

Osmanlı-Türk toplumunun orijinalitesini kavrama, Marksizmi bu toplumu anlama ve daha da önemlisi bu anlayış temelinde dönüştürme yolundaki eşsiz çabasına rağmen Kıvılcımlı'nın, yer yer devletin resmi diliyle örtüşecek bir reformizme saplanması ve düzen içi sayılabilecek siyasal çözüm önerilerine varmasının onun trajedisi olduğunu söyleyebiliriz. Evet burada, kapitalizm-öncesi toplumlardan kadın sorununa, Bizans'tan Osmanlı'ya, ulusal sorundan emperyalizm sorununa, dinden çevre sorununa kadar pek çok konuya eğilen bir siyasal ve entelektüel figürle karşı karşıyayız. Ama bu duruşu Kıvılcımlı'nın bir çok yapıtında ve özellikle de 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 gibi kritik sayılabilecek dönemeçlerde, askeri darbe yanlılığı ya da teşvikçiliğini anımsatır önerilerle ortaya çıkmasını, hatta bu "ordu devrimciliği"ne teorik bir temel oluşturmaya çalışmasını engellemedi. O, genç subayların ve hatta genel olarak Türk ordusunun, ta ilkel komünal toplumdaki bu yana bünyesinde -nasıl oluyorsa- yüzlerce ya da binlerce yıl boyunca ayakta kalabilen bir devrimci gelenek barındırdığını düşünüyordu. Kıvılcımlı buna bağlı olarak işçi sınıfının öncülerinin, "proletarya aydınları" olarak nitelediği genç subayları ikna ederek/etkileyerek ülkeyi sosyalizme ya da en azından demokratik devrime götürebileceğine, hatta işçi sınıfının pratikte de bu anlayışa uygun bir tarzda davranması gerektiğine inanıyordu. Bu reformist ve

darbeci yaklaşımı ona, 12 Ocak 1971’de, yani 12 Mart askerî-faşist darbesinden iki ay önce kaleme aldığı bir yazıda şu sözleri söyletiyordu:

“Türkiye gelişimi ve devrimler tarihinin orijinal gidişi kanunu yüzünden, Türk ordusu adamakıllı devrimci bir gelenek ve görenek kazandı... Türk ordusunun devrimlerde vurucu güç rolünü unutmaya vardı mı, Skolastik saçmalayış develeri güldürmeye dek varabilir... İşte bu karakter, ordunun devrimci oluşu, hemen başka hiçbir ülkede görülmez.” Böylesi bir teorinin ve ondan esinlenecek olan pratiğin Marksizmle hiçbir biçimde bağdaşmadığı ve bağdaştırılamayacağı açıktır.

Kitabınızın ismi “Hikmet Kıvılcımlı’nın Saptamaları Işığında Osmanlı ve Türkiye Tarihine Bakışlar” adını taşıyor. Kıvılcımlı’nın saptadığı neydi?

Ne yazık ki Kıvılcımlı’nın yukarda değindiğim örnek alınması ve hatta “taklit edilmesi” gereken özelliği onun Osmanlı ve Türkiye tarihini incelerken bir dizi stratejik hataya düşmesini ve dahası -objektif olarak- gerici sonuçlara varmasını önlemeye yetmemiştir. Bölüm başlıkları, onun hatalı bulduğum saptamalarının en önemlileriyle tek tek hesaplaşmayı hedefliyor. Bu hatalı saptamaların kaynağına gelince... Tüm kültürel-entelektüel birikimine rağmen tutarlı bir Marksist bakış açısına sahip olmaması, bir başka deyişle genel olarak burjuvazinin dünya görüşünün etkilerinden ve özel olarak Türkiye sol hareketini kuruluşundan bu yana etkisi altına almış olan Türk milliyetçiliğinin, Kemalizmin ve hatta ordu yanlılığının ve İslami önyargıların basıncından kurtulamamış olması Kıvılcımlı’yı ağır, hatta yer yer sıradan bir Marksizm sempatanının bile yapmayacağı hatalı saptamalara sürüklemiştir. Bunda onun, yalnızca tarih ve toplum araştırmacısı olmayıp kendine, Türkiye toplumunu, hiç değilse daha demokratik hale getirme misyonunu biçmiş bir siyaset insanı olmasının da payı var; o, devrimci gelenekleri zayıf ya da çok zayıf olan Türkiye toplumunda -kendince- devrimci bir yol açmak için gerek halkın geri yanlarına gerekse ordu ve sivil bürokrasi içindeki ilerici, hatta devrimci saydığı ögelere ve gruplara bazı ödünlerin verilmesinin, daha doğrusu onların gerici önyargılarının, en azından

görmezden gelinmesinin meşru olduğunu düşünüyordu.

Kitabınız, kapağında Osmanlı-Türk egemen sınıflarını temsil eden dört önderin resmi ile çıktı. Kıvılcımlı'nın bu önderlerle ilişkisi neydi?

Benim Kıvılcımlı'ya dönük eleştirilerim esas olarak onun ikinci döneminde izlediği çizgiyi hedef alıyor. Kıvılcımlı ilk döneminde, yani kabaca 1930'ların sonlarına kadar, hiç de önemsiz olmayan bazı hatalarına rağmen radikal devrimci ve Marksist enternasyonalist bir konumdadır. O bu dönemde,

Kürt ulusal sorununu kapsamlı bir biçimde incelemiş ve partisi TKP'yi olduğundan çok daha aktif bir tutum almaya ve Doğu'da bir komünist örgütlenme oluşturmaya çağırmış, İttihat ve Terakki'nin Ermeni halkına -o zaman var olmayan bu sözcüğü kullanmamakla birlikte- jenosit uyguladığını kabul etmiş ("Kürtlkle Türklük, Ermenileri, dünyada ender görülmüş sinsi bir vahşet içinde katliama uğrattı"), Halkı acımasızca soyduğunu ve ezdiğini söylediği Kemalist rejimi halk düşmanı ve hatta faşist bir diktatörlük olmakla suçlamıştı vesaire. Fakat onun daha sonraki ve özellikle 1950'lerden 1971'de ölümüne kadar süren ikinci döneminde izlediği çizgi çok daha farklı ve çok daha geri bir nitelik taşıyacaktı.

Ben Kıvılcımlı'yı değerlendirirken daha çok, onun olgunluk çağı sayılması gereken bu ikinci döneminde söylediklerini esas aldım. Bu dönemde gerek Osmanlı'nın gerekse Cumhuriyet Türkiye'si'nin siyasal liderleri hakkında söyledikleri, herşeyden önce önemli tutarsızlıklarla sakatlanmıştır. Yani o, bu liderler hakkında -hem de oldukça sık olmak kaydıyla- farklı ve yer yer karşıt nitelikli değerlendirmeler yapmıştır. Bunu Fatih Sultan Mehmet, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki kiliği, İsmet İnönü, Adnan Menderes, hatta büyük ölçüde sahip çıktığı ve devrimci nitelikler yüklediği Mustafa Kemal Atatürk hakkında yazarken de yaptığını görüyoruz.

Kıvılcımlı'nın bu önderlikler hakkında yaptığı değerlendirmelerde en fazla dikkatimi çeken noktalardan biri de onun, "ekonomi" ile "politika" ya da sömürücü sınıflarla devlet aygıtı arasındaki kopmaz bağı görmezden gelme ve koparma eğilimidir. Kapitalizm öncesi için bütün kötülükleri tefeci-bezirgan sermayenin, kapitalizm dönemi için de esas olarak finans kapitalin sırtına yıkarken, ordunun ve devlet aygıtının rolünü azımsamakta ve bazen de tümüyle gözardı etmektedir. Sömürücü egemen sınıfla ordu ve devlet arasındaki bağı koparma eğilimi, ordunun devrime kazanılabileceği, hatta Türkiye'de ve Arap-İslam dünyasındaki diğer eski Osmanlı kalıntısı ülkelerde devrimde "vurucu güç" rolünü üstlenebileceği yolundaki hatalı saptamasına temel oluşturur.

Hikmet Kıvılcımlı'nın halk ve kitle mücadeleleriyle özgüleştireilmiş bir tarih ve toplum bakışından ziyade, Osmanlı-Türk egemen sınıflarının yukarıdan özgüleştirelmelerine dayalı tarih ve toplum görüşü baskın. Bu konu ve değerlendirme hakkında ne söylemek istersiniz.

Bir siyasal figürün devrimci olup olmadığının en önde gelen ölçütlerinden biri onun, ezilen ve sömürülen yığınların ilerici taleplerle gerçekleştirdikleri eylemlere karşı aldığı tutumdur. Kıvılcımlı'nın bu testi geçemediğini söyleyebiliriz. Özellikle ikinci dönemin Kıvılcımlısı genellikle, işçi sınıfı hareketi de içinde olmak üzere Türkiye'deki çeşitli ezilen sınıf ve katmanların hak talepleriyle başlattığı direniş ve eylemlere karşı inanılmaz bir kayıtsızlık, soğukluk ve yer yer antipati gösteriyor. (Bu tutum onun, Fransa, İtalya gibi ülkelerde patlak veren görkemli 1968 gençlik ve işçi eylemlerini bir "provokasyon" olarak değerlendirmesinde de gösteriyor kendisini.) Kıvılcımlı'nın 1969-71 dönemi Türkiye'sinde yaşanan işçi, köylü ve öğrenci/gençlik eylemleri karşısında sergilediği kayıtsızlık, Hristiyan halklar ve Kürtler sözkonusu olduğunda açık bir düşmanlık noktasına bile varabiliyordu. Örneğin, 1970'de yazdığı bir kitabında Akdeniz bölgesinde yaşayan Arap yurttaşlarla ("Arapça konuşan Türkler") Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt yurttaşları ("Kürtçe konuşan Türkler"), emperyalizmin ajanları olarak gösteriyordu:

"Finans-Kapital Türkiye'yi her türlü İç Devrimden sakındırmak ve her türlü Karşı-Devrime

zorlamak için, söz yerinde ise, bir DIŞ DEVRİM plânlamıştır. Bu dış-devrimin de 2 stratejik şehri seçmiştir: ADANA-DİYARBAKIR... Bu iki şehrin mihveri, Arapça-Kürtçe konuşan Türklerin mihveridir. Amerikan Emperyalizmi, eski İngiliz casusluğunun izinden yürüyerek, devrimci Türkiye'yi o mihvere basarak ikiye parçalamak yolunu daha açıkça ortaya koyamazdı.”

Kıvılcımlı'nın bu mesafeli duruşunu daha da pekiştiren bir faktör de, hep yeraltında kalmış ve kitle hareketi deneyimi edinememiş olan TKP'den devralmış olduğunu düşünebileceğimiz provokasyon fobisidir. Onun 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarının devrimci gençliğinin ve bu gençler arasında filizlenen radikal devrimci örgütlere yönelik uyarı ve eleştirileri önemli ölçüde haklıydı; ama özellikle 1970-71 dönemecinde bu uyarı ve eleştirileri son derece itici ve kırıcı bir üslupla yapıyor ve hatta o dönemin devrimci önderlerini provokatör, polis ajanı olarak niteleyebiliyordu. Buna karşılık Kıvılcımlı, iktidarda buldukları dönemlerde şu ya da bu gerici klik hakkında fazlasıyla iyimser anlatımlar kullanıyor ve onları halk için bir şeyler yapmaya teşvik etmenin yollarını arayan pragmatik bir politikacı gibi davranıyor. Bunlar arasında; 1930'ların sonlarının İsmet İnönü'sü'nü, 1950'lerin Adnan Menderes'i'ni, 1960'ların başlarının Milli Birlik Komitesi'ni ve hatta 1970'lerin başlarının Tağmaç cuntasını sayabiliriz. Aynı Kıvılcımlı'nın, iktidarı yitirdikleri koşullarda lider ya da klikleri -örneğin 1950'lerde İsmet İnönü'yü ve 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Bayar-Menderes kliğini- hedef alması, bu pragmatizm etiketinin haklı olduğunu gösteriyor.

Azınlık ve milliyetler meselesinde Hikmet Kıvılcımlı'nın Marksist ve Enternasyonalist tutumu Komintern politikalarından bağımsız okunabilir mi?

İkinci döneminde Kıvılcımlı'nın, gerek Hristiyan halklara ve gerekse Kürt halkına karşı tutumunun enternasyonalist olmamak bir yana, egemen sınıfın şoven ve aşırı milliyetçi diliyle örtüştüğüne, ancak onun, 1930'ların ikinci yarısına kadar olan ilk ve devrimci dönemindeki yaklaşımının, -hiç de önemsiz olmayan bazı hatalarına rağmen- radikal devrimci ve Marksist enternasyonalist bir konumda olduğuna değinmişim. Dahası, bu ilk

dönemin Kıvılcımlısı'nın Türk-Kürt sorunu ve Türk-Ermeni sorununda sessiz kalmayı tercih eden Komintern'den daha geri değil, tersine daha ileri ve devrimci bir tutum aldığı açıktır. Komintern'in bu konuda sergilediği sessizliğin, Sovyet Rusya'nın emperyalist ve gerici saldırılara karşı savunulması temel göreviyle ilişkili olduğu tahmin edilebilir. Bu güçler, yeni rejimi devirme ve Rusya'da burjuvazi ve toprak ağalarının rejimini yeniden kurma hedefine her zaman aynı heyecanla yoğunlaşmış değillerdi elbet ve bu arada Sovyet Rusya ile belli başlı emperyalist devletler arasında ticari, diplomatik vb. ilişkiler de belli ölçülerde gelişmekteydi. Ama,

1. Paris'i ve diğer Batılı başkentleri mesken tutan Beyaz Rusların ve onlarla sıkı ilişki içinde olan Batılı istihbarat örgütlerinin 1920'lerde ve 1930'larda Sovyet iktidarına karşı bir dizi yıkıcı etkinlik sürdürmesi,
2. ABD'nin 1933'e kadar Sovyet Rusya'yla diplomatik ilişki kurmayı reddetmesi,
3. Britanya, Fransa ve ABD emperyalistlerinin 1936-39 yılları arasındaki İspanya İç Savaşı sırasında faşist güçlerden yana tavır alması ve
4. Londra ile Paris'in, 1938 yılında tezgahladığı Münih ihanetinin bu iki başkent, Almanya, İtalya ve Japonya'yı Sovyet Rusya'nın üzerine sürme planlarını göstermesi, bu stratejik hedefin asla unutulmadığını bir kez daha kanıtlayacaktı. Dolayısıyla Bolşevikler'in, kendilerini hedef alan emperyalist kuşatmanın "zayıf halka"larından biri olan Türkiye'yle ilişkilerini gerginleştirmemeye özen göstermeleri ve bu bağlamda Türkiye'de bazı fabrikaların kurulmasına yardımcı olmaları vb. anlaşılabilir. Onları en fazla, Türkiye konusunda fazlasıyla ihtiyatlı ve tutucu olmakla eleştirebiliriz.

İlk dönemin Kıvılcımlısı'nın Komintern'in yaklaşımını dikkate almaması düşünülemez elbet. Ancak o, Sovyet Rusyalı değil, Türkiyeli bir devrimciydi ve -haklı olarak- kendisinin ve partisinin öncelikli görevinin Türkiye'de devrim yapmak olduğu kanısındaydı. İkinci dönemde Kemalist bir çizgiye gelecek olan Kıvılcımlı, ilk döneminde Türkiye'yi yönetenlere en ağır eleştirileri yapıyor ve onları açıkça faşizmle bile suçlayabiliyordu. Ama aynı devrimci Kıvılcımlı, "ulusal kurtuluş savaşı"nın abartıyor ve 1930'ların Türkiyesi'nin dış

politikasını “anti-emperyalist olarak olarak niteliyordu; örneğin, “Meşrutiyet burjuvazisi” olarak nitelediği İttihat ve Terakki ile “Cumhuriyet burjuvazisi” olarak nitelediği Kemalistler arasında temel bir ayrılık bulunduğunu, birincisinin “anti-Bolşevik,” ikincisinin ise “pro-Bolşevik” ve onun liderinin de “küçük burjuva” olduğunu ileri sürebiliyordu:

“Kuşkusuz, ulusal hareket ‘Bolşevik harekâtı’ değil, fakat Bolşevizmin yedek ‘harekâtı’ydı. Burjuvazi, hele onun Gazi gibi bir küçük-burjuva başı için bu karşıtlık, içinden çıkılmaz bir yazgıydı...[Kemalist] burjuvazi emperyalizm tehlikesi karşısında doğrudan doğruya silâhlı mücadelede buldukça, proletarya devrimine şapka çıkarmaktan geri kalamıyordu.”

“Partisiz,” “kitlesiz,” “yalnız bir adam” olarak Hikmet Kıvılcımlı imgesi ya da gerçeğinin ideolojik ve siyasi gerekçesi, teorik olarak gelişkin olması ve bu sebeple anlaşılammış olmasıyla açıklanır. Bu görüş hakkında neler söylemek istersiniz?

Kıvılcımlı’nın “yalnızlığı” konusu belki de, daha geniş bir bağlamda, yani içinden geldiği TKP’nin “yalnızlığı”nın bir uzantısı gibi düşünölmeli. Bu “yalnızlığın” tek ya da esas sorumlusu, Kıvılcımlı’nın ya da TKP’nin siyasal duruşu ve taktikleri değil elbet. Kendine özgü, yani ezilen bir ulus olmasından kaynaklanan, ama tutarlı ve “modern” olmaktan da uzak bir direniş geleneği olan Kürt halkı bir yana konacak olursa Türkiye halkının güçlü bir direniş geleneği olmadığı söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başlarının çok etnili Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal ve kültürel açıdan en geri bölümlerinden birini oluşturan Anadolu’nun Müslüman halkı ve bu halka eklenen Rumeli ve Kafkasya kökenli Müslüman göçmenler temel alınarak inşa edildi. Osmanlı’nın son on yıllarında Anadolu’nun bu Müslüman halkı, sadece sonugelmez savaşların ağır yükünün altında maddi ve manevi olarak ezilmekle kalmamıştı; bu halk ve onun Balkan devletlerinin ve Çarlık Rusyası’nın baskısını yaşamış olan Rumelili ve Kafkas bölümleri kabaca 1915’den itibaren İttihat ve Terakki’nin, daha sonra ise Kemalistlerin, “etnik arındırma” eylemlerinin büyük ölçüde pasif katılımcısı ve suç ortağı konumuna da sokulmuşlardı. 1918’in sonlarından itibaren Anadolu’nun değişik yerlerine İngiliz, Fransız, İtalyan ve Grek

askerlerinin girmesi karşısında bile sessiz kalmayı seçen, ancak Grek ordusunun İzmir'e çıkartma yapmasından sonra Rumelili ve Kafkas ağırlıklı Teşkilat-ı Mahsusa önderliğinde "ulusal direnişe" çekilen ya da zorlanan bir halktan söz ediyoruz. Bu halkın, başından itibaren Kemalist yanlısılarından kurtulamayan ya da Kemalizm kuyrukçusu bir siyasal çizgi izleyen TKP'ye itibar etmemesi ve bu anlamda bu örgütü "yalnız" bırakması hiç de şaşırtıcı sayılmamalı.

Kıvılcımlı'nın, 1929-33 büyük depresyonunun yoksullaştırıcı etkisini yaşayan ve 1930'da kurdurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin sunduğu çatlaktan da yararlanan Türkiye işçileri ve köylülerinin daha isyankar bir ruh hali sergiledikleri bu dönemde TKP yönetimine, bir kapsamlı analiz ve öneri demeti sunduğunu biliyoruz. TKP yönetiminin yanıt vermediği sanılan bu analiz ve öneriler daha sonra Yol adı altında kitaplaştırıldı. 1930'ların ikinci yarısında Marksist yayıncılığa ağırlık veren ve 1938-50 yıllarını yeniden cezaevinde geçiren Kıvılcımlı, 1954'de kurduğu Vatan Partisi'yle -yukarda sözünü ettiğim- bu yeni ve reformist taktiksel çizgisini yaşama geçirmeye çalışacaktı. Bayar-Menderes kliği döneminde kurulan ve kapatılan Vatan Partisi sürecinde, halkın gerici ve İslami önyargılarına ödün veren konuşmalar yapması ve Başbakan Menderes'e ılımlı bir tarzda yaklaşması veya 1960 askeri darbesinden sonra bu kez Milli Birlik Komitesi'ne karşı benzer bir tutum izlemesi bu "yalnızlığı" gidermeye yetmeyecekti.

Yaşamının önemli bir bölümünü gizlilik koşullarında ve cezaevlerinde geçirmesi Kıvılcımlı'nın 1960'ların ortalarından itibaren canlanmaya başlayan devrimci gençlik hareketiyle yakın bir ilişki kurmasını da zorlaştıracaktı. 1960'larda yayımladığı Sosyalist gazetesinde yer alan makalelerinde kullandığı dil ve üslup da onun genç okurlar tarafından anlaşılmasını zorlaştıran bir faktördü. Ama burada asıl sorun bu figürün -tıpkı eski partisi TKP gibi- açık kitle savaşımı deneyiminden neredeyse tümünden yoksun olmasından ve kitle hareketinin "ruhunu" kavrayamamasından kaynaklanıyordu. Bunun tipik bir göstergesi, bu dönemde öğrenci, işçi ve küçük üretici eylemlerinde din sorununun hemen hemen hiç ortaya çıkmamasına rağmen Kıvılcımlı'nın kitlelerin sözümona dinsel duyarlılıklarını hesaba katan

bir söylem tutturmasıydı. Demek ki sorun Kıvılcımlı'nın "teorik olarak gelişkin olması ve bu sebeple anlaşılammış olmasıyla açıklan"amaz.

Kitabınızda Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet arasında bir asimetriden bahsediyorsunuz ve bu asimetriyi Nazım Hikmet'in şair olmasına Kıvılcımlı'nın ise teorik alanda "sıkıcı" eserler vermesine yoruyorsunuz. İndirgemeci bir yaklaşım değil mi? Nazım Hikmet sadece sanatçı yanıyla mı güçlü?

Boyutlarını abartmamak kaydıyla böyle bir asimetrinin varlığından sözedebiliriz gibi geliyor bana. Ama bunu, Nazım Hikmet'in şair oluşuna ve Hikmet Kıvılcımlı'nın "sıkıcı" eserler vermesine bağlamıyorum elbet. Aslında kitabımın, bu iki figürü karşılaştırdığım Giriş bölümündeki eleştirinin hedefi, Nazım'dan çok, onun "nefis şiirinin büyüyle sarhoş olmayı yeğleyen," "yüzeysel" ve "kapsamlı analiz yapma ve teorik emek harcama yetisi sınırlı ol"an Türkiye ilerici aydınıdır. Her iki siyasal figürün yaşam ve eylemlerinin karşılaştırılması; teorik ve siyasal hataları bir yana Hikmet Kıvılcımlı'nın, önüne koyduğu hedefe kilitlenen ve örgütsüz olduğu koşullarda da disiplinli bir yaşam sürdüren bir siyasal savaşçı olmasına karşılık aristokrat ve burjuva kökenli Nazım Hikmet'in havai ve uçarı bir karakter portresi çizmesidir. Anmış olduğum teorik ve siyasal hatalarına rağmen kişisel dürüstlüğü tartışma götürmez bir devrimci olan Kıvılcımlı'nın Günlük Anılar adlı kitabında Nazım hakkında anlattıklarının doğruluğundan kuşkulanan için bir neden görmüyorum. Stalin'den zerrece hazzetmediğini bildiğimiz Kıvılcımlı Nazım Hikmet için,

"Nazım'ın Troçkizm ideolojisini tümüyle hazmetmiş olmasına gerek yoktu. O, sosyal ve psikolojik yapısı ile, Troçkizmi bilmeden Troçki idi" diyor ve Anılar'ında onun küçük-burjuva aydınlarına özgü bir dizi kişisel hata ve zaafını, hem de oldukça ayrıntılı bir biçimde sergiliyordu. Kıvılcımlı, gene Anılar'ının bir başka yerinde Nazım için,

"Nazım, tanıdığım 'Şark kurnazı'nın en kurnazı idi. Ancak bütün Şark kurnazları, zaman zaman kendilerini ele vermekten kurtulamazlar" diyordu.

Sonuç olarak bu soruyu, “evet Nazım, belki sadece değil, ama esas olarak sanatçı yanılla güçlü bir kişilikti” biçiminde yanıtlayacağım.

Nâzım’ın burjuva ve aristokrat kökenli oluşu bir türev olarak onu “havai ve uçarı” kılar mı? Genç yaşında evinden ayrıлып ekim devriminin yolunu tutmuş biri için bu değerlendirme “mekanik” durmuyor mu?

Bir kişinin egemen sınıf kökenli olmasının onun siyasal çizgisini belirleyeceğini söylemiyorum. Ama böyle biri kendisini “komünist” olarak adlandırdığı takdirde ondan, bu sınıf kökeninden getireceği ve yeni siyasal kimliğine taşıyacağı öğelerden arınması beklenemez ve istenecektir. Nâzım kendisini komünist olarak değil de sadece devrimci-demokrat olarak tanımlamış ve öyle konumlandırmış olsaydı durum farklı olacak, onun hata ve zaafı daha/ çok daha sınırlı bir eleştiriye konu olacaktı. Birçoklarının sandığının tersine Marksizm, elleri nasırlı ve cahil emekçiyi idealize etmez. Burjuva toplumunun yıkılması ve yerine eşitlikçi yeni bir toplumun kurulması, burjuva ve küçük-burjuva kökenli aydınların şu ya da bu ölçüde desteği ve katkısı olmadan gerçekleştirilemez. Dolayısıyla aynı dönemde başka bazı aydınların olduğu gibi Nâzım’ın da Osmanlı toplumunun seçkin azınlığı içinden gelerek devrimleşmesi elbette olumlu bir öğe. Sadece burjuva ve aristokrat değil, aynı zamanda entelektüel bir aileden gelen 19-20 yaşındaki coşkulu bir delikanlının, dünyayı sarsan Ekim Devriminin etkisiyle, komünizme sempati duymasında, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi’nde eğitim görmesinde çok da şaşırtıcı bir yan yok. Yok; çünkü Ekim’in etkisi, 200 küsur yıldır çürüyen ve düşünen kafaları bu çürümeye derman arayan Osmanlı devletinin büyük bir savaş ve korkunç kıyımlar ve altüst oluşlar ortamında yıkılmasının etkisiyle örtüşmekteydi. (Bu o yıllarda yaygın bir fenomendi. O sıralar başkaları da, örneğin bir süre TKP’nin genel sekreteri olmuş ve 1920’lerin sonlarında kapağı Kemalizme atmış olan Şevket Süreyya Aydemir gibileri de tüm dünyayı sarsan bu Ekim fırtınasının etkisi altında kalmışlar, ama -Nâzım’dan farklı olarak- daha sonraları, ait olduklarını hissettikleri eski dünyaya geri dönmüşlerdi.)

Nâzım'dan söz ederken, sıradan bir devrim ve komünizm sempatizanından değil, oldukça iddialı bir kişiden, hatta bir ara TKP yönetimine alternatif olmayı düşünebilmiş birisinden söz ediyoruz. Onun komünist olduktan sonraki yaşam tarzına, kişisel ilişkilerine, biri bitip biri başlayan “aşk”larına ve diğer yalpalamalarına baktığımızda burada, onun sınıf kökeninin etkisinin olduğunu görmek pek de zor değil. Öte yandan Nâzım'ın ideolojik ve siyasi hatalarını, partisi olan TKP'nin yönelimi ve Kemalizm kuyrukçusu çizgisinden ayrı düşünmek de olanaklı değil. Onun; Marksizmi kavrayışı çok daha derin ve kapsamlı olan Kıvılcımlı'yı bile belli ölçülerde etkilemiş olan bu sağ çizginin güçlü izlerini taşıması onanmasa da anlaşılabilir. Bunu iki somut örnekle göstermeye çalışayım. Büyük şair, 1938 yılında tutuklu bulunduğu ve askeri isyana teşvik etme suçlamasıyla yargılandığı sırada yargıca, Mustafa Kemal'e iletilmek üzere yazdığı bir mektup vermişti. Askeri isyana teşvik etmeyi ağır bir “suç” olarak nitelendirdiği mektubunda Mustafa Kemal'den kendisini bağışlamasını şu sözlerle diliyordu:

“Senin eserine ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim... Başvurabileceğim büyük inkılapçı baş sensin.

“Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılabına ve senin başına ant içerim ki, suçsuzum.” (Aktaran Asım Bezirci, Nazım Hikmet, s. 43) Nazım Hikmet, 1939-41 yılları arasında yazdığı söylenen o güzelim Kuvay-ı Milliye Destanı'nda da burjuva diktatörlüğünün şefini şu sözlerle yüceltmişti:

“Paşalar onun arkasındaydılar.

O, saati sordu.

Paşalar : «Üç,» dediler.

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçurumun başına kadar,

eğildi, durdu.

Bıraksalar

ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlıyacaktı."

Mart 2001'de kaleme aldığım başka bir yazımda gene bu konuyu ele almış ve şöyle demiştim:

"Tutarsız devrimciliğine ve istikrarsız siyasal kişiliğine yönelik tüm bu ve benzer eleştirilere rağmen Nâzım Hikmet'in bize, devrime ve sosyalizme ait olduğu tartışma götürmez. Tabii, onun evcilleştirilmesi ve düzenin ideolojik dayanaklarından biri haline getirilmesi çabalarına karşı çıkmamız gerektiği de. Ama bu sahip çıkma, siyasal ticaret mantığıyla ve pragmatist bir tarzda değil, ilkeleri esas alarak ve gerçekleri tersyüz etmeksizin davranmakla yükümlü olan sınıf bilinçli proletaryanın duruşuna uygun olarak yapılmalıdır. Güçlü ve yetenekli bir sanatçı ve şair olan Nâzım Hikmet, kural olarak proletaryanın ve halkın yanında yer almış, onların sesi olmuş, sanatı ve şiiriyle egemen sınıfları ve emperyalizmi sergilemiş ve mahkum etmiştir. Tutarsız ideolojik-siyasal tutumu elbette sanatına da belirli ölçülerde yansımış, onu bir ölçüde zayıflatmış, ancak onun içeriğini esas itibarıyla etkilememiştir. Nâzım Hikmet'in sol Kemalizmle bulaşık tutarsız devrimciliği ile onun, proletaryanın ve halkın devrimci özlemlerini eşsiz bir tarzda yansıtan ve dile getiren sanatçı kişiliği arasında altı çizilmesi gereken bir uyumsuzluk, hatta bir yere kadar bir karşıtlık vardır. Ancak bu, hiç görülmemiş bir şey de değildir." (Nâzım'ın Hakkını Vermek ya da Anti-Stalinizmde Atılım)

Son olarak sizden okurlarımız için önereceğiniz roman, şiir, film olmak üzere üç tane öneri alalım..

Böylesi bir tavsiyede bulunmanın doğru olup olmadığından emin değilim. Ama soruyu, "en çok sevdiğin/etkilendiğin roman, şiir, film hangisi?" biçimine sokacak olursak onu sırasıyla,

Mihail Şolohov'un "Durgun Akardı Don'u", Nâzım Hikmet'in "Şeyh Bedrettin Destanı" ve baş rollerini Marlon Brando ile Anthony Quinn'in oynadığı "Viva Zapata'sı" diye yanıtlayabilirim.

Kaynak: Postdergi.com

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/garbis-altinoglu/>